

Черній Є. В.,

аспірант кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін
Київського університету права Національної академії наук України

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ВІДНОВЛЕННЯ ТА БЕЗПЕКИ АВІАЦІЙНОГО РУХУ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Анотація. У сучасних умовах міжнародних збройних конфліктів питання відновлення та безпеки авіаційного руху набуває особливого значення. Руїнування аеропортової інфраструктури, загрози для цивільної авіації та необхідність оперативного відновлення повітряного сполучення вимагають ефективних правових механізмів. У статті здійснено комплексний аналіз міжнародних і національних правових інструментів, спрямованих на регулювання безпеки авіаперевезень у кризових ситуаціях, а також їхню дієвість у процесі післяконфліктного відновлення авіаційного руху.

Досліджено міжнародно-правові норми, зокрема Чиказьку конвенцію про міжнародну цивільну авіацію та норми ІКАО, які регламентують питання безпеки польотів, захисту авіаційної інфраструктури та гарантування прав пасажирів. Особливу увагу приділено аналізу ролі міжнародних організацій та механізмів співробітництва держав у процесі відновлення авіаційного сектору після військових дій. Визначено ключові виклики, з якими стикаються країни, що перебувають у стані збройного конфлікту або відновлюють свою авіаційну галузь після нього, зокрема питання фінансування, правового регулювання відновлювальних робіт та міжнародної взаємодії.

Окремо розглянуто національні правові підходи до забезпечення безпеки польотів у кризових умовах, а також механізми адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів. Проаналізовано приклади країн, які вже пройшли етап відновлення авіаційної інфраструктури після збройних конфліктів, що дозволило визначити найбільш ефективні правові рішення та інструменти.

Результати дослідження свідчать, що ефективне відновлення авіаційного руху потребує комплексного підходу, який включає як національне, так і міжнародне правове регулювання. Висвітлено необхідність удосконалення чинних правових норм, спрямованих на швидке та безпечне відновлення повітряного простору, а також залучення міжнародної підтримки у процесі відбудови авіаційної галузі.

Ключові слова: міжнародне авіаційне право, безпека авіаційного руху, збройний конфлікт, відновлення авіаційної інфраструктури, правові механізми, ІКАО.

Chernii E. V. Assessment of the effectiveness of legal mechanisms for aviation traffic restoration and safety in the context of international armed conflicts

Abstract. In the context of modern international armed conflicts, the issue of aviation traffic restoration and safety is of particular importance. The destruction of airport infrastructure, threats to civil aviation, and the need for the rapid recovery of air transport require effective legal mechanisms. This article provides a comprehensive analysis of international and national legal instruments aimed at regulating aviation security in crisis situations, as well as their effectiveness in the post-conflict recovery of aviation operations.

The study examines international legal norms, particularly the Chicago Convention on International Civil Aviation and ICAO regulations, which govern flight safety, the protection of aviation infrastructure, and the rights of passengers. Special attention is given to the role of international organizations and mechanisms of state cooperation in restoring the aviation sector after military conflicts. The article identifies key challenges faced by countries experiencing armed conflicts or seeking to rebuild their aviation industry, including issues of funding, legal regulation of reconstruction efforts, and international cooperation.

National legal approaches to ensuring flight safety in crisis conditions are also explored, along with mechanisms for adapting national legislation to international standards. Case studies of countries that have successfully restored their aviation infrastructure after armed conflicts are analyzed to identify the most effective legal solutions and instruments.

The research findings indicate that the effective restoration of aviation traffic requires a comprehensive approach, incorporating both national and international legal frameworks. The study highlights the need to improve existing legal norms to facilitate the rapid and safe recovery of airspace operations, as well as the importance of international support in rebuilding the aviation industry.

Key words: international aviation law, aviation safety, armed conflict, aviation infrastructure recovery, legal mechanisms, ICAO.

Вступ. В умовах сучасних міжнародних збройних конфліктів безпека та відновлення авіаційного руху є одним із ключових викликів для держав, міжнародних організацій та суб'єктів авіаційної галузі. Військові дії призводять до руйнування аеропортової інфраструктури, обмеження або повного припинення польотів у небезпечних зонах, загрози для цивільної авіації, а також серйозних економічних наслідків через розрив авіасполучень. Відновлення авіаційного сектора після завершення конфлікту є складним завданням, яке вимагає ефективних правових механізмів, спрямованих на регулювання питань безпеки, фінансування реконструкції та міжнародного співробітництва.

Авіаційний транспорт відіграє важливу роль у глобальній економіці, міжнародній торгівлі та забезпеченні мобільності населення. Водночас він є однією з найбільш уразливих сфер у періоди воєнних конфліктів, адже навіть часткове пошкодження аеродромів, навігаційних систем та авіаційних коридорів може спричинити суттєві порушення в глобальній транспортній системі. За даними Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO), збройні конфлікти неодноразово ставали причиною закриття повітряного простору, зниження пасажиропотоку та значних економічних втрат.

Сучасна практика демонструє, що ефективне відновлення авіаційного руху після військових дій можливе лише за умов комплексного підходу, що включає нормативно-правове регулювання, міжнародну співпрацю та фінансову підтримку. Одним із ключових аспектів є правові механізми, які регулюють питання відновлення інфраструктури, сертифікації аеропортів, контроль за безпекою польотів та захист прав пасажирів у кризових умовах. Водночас існує низка викликів, зокрема недостатність міжнародно-правового регулювання окремих аспектів після-конфліктного відновлення, складнощі з інтеграцією національних законодавчих норм у міжнародні стандарти, а також питання відповідальності держав та міжнародних організацій у цьому процесі.

Особливої актуальності дослідження набуває в контексті сучасних військових конфліктів, які відбуваються у різних регіонах світу,

зокрема в Україні, на Близькому Сході та в Африці. Досвід цих країн демонструє, що без належного правового забезпечення процесу відновлення авіаційного сектора його повноцінне функціонування після конфлікту значно ускладнюється. У зв'язку з цим аналіз міжнародних та національних правових механізмів, спрямованих на регулювання відновлення та безпеки авіаційного руху, є надзвичайно важливим як для окремих держав, так і для міжнародного співтовариства загалом.

Дослідження правових аспектів відновлення авіаційної інфраструктури після збройних конфліктів дозволить визначити основні проблеми, що постають перед державами, розробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання цієї сфери та сприяти більш ефективному застосуванню міжнародних стандартів. Це також сприятиме посиленню міжнародного співробітництва у сфері авіаційної безпеки та розвитку механізмів швидкого реагування на кризи, що стосуються авіаперевезень.

Таким чином, дослідження правових механізмів відновлення та забезпечення безпеки авіаційного руху в умовах міжнародних збройних конфліктів є надзвичайно актуальним та має важливе значення як у науковому, так і в практичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні збройні конфлікти створюють серйозні виклики для забезпечення безпеки та стабільності авіаційного руху. Руйнування інфраструктури, обмеження польотів, загроза для цивільних авіаперевезень, порушення міжнародних норм та економічні збитки є ключовими наслідками таких кризових ситуацій. Відновлення авіаційного сектора після військових дій є складним та багатоетапним процесом, який потребує ефективного правового регулювання на міжнародному та національному рівнях.

Одним із основних міжнародних документів, що визначає загальні принципи забезпечення безпеки авіації, є Чиказька конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 року, яка встановлює суверенітет держав над їхнім повітряним простором, а також передбачає міжнародні стандарти та рекомендовану практику (SARPs), що розробляються Міжна-

родною організацією цивільної авіації (ICAO). Проте Чиказька конвенція не містить чітких процедур для відновлення авіаційного руху в умовах збройних конфліктів, що створює правову прогалину у випадках руйнування інфраструктури та втрати контролю над повітряним простором [1].

ICAO розробила рекомендації щодо управління ризиками у зонах конфліктів, що включають оцінку загроз, координацію між державами та авіакомпаніями, а також розробку механізмів швидкого реагування. Одним із важливих документів у цьому контексті є Circular 330, який містить методологію аналізу ризиків для цивільної авіації в умовах конфліктів. Однак дотримання цих рекомендацій є добровільним, що може ускладнювати їх ефективну імплементацію [2].

На рівні національного законодавства держави розробляють власні правові механізми для забезпечення безпеки авіаперевезень у кризових ситуаціях. Наприклад, у США діє система обмеження повітряного простору (Temporary Flight Restrictions, TFR), яка дозволяє Федеральному управлінню цивільної авіації (FAA) оперативно реагувати на загрози та змінювати правила використання повітряного простору. В Європейському Союзі функціонує Європейське агентство авіаційної безпеки (EASA), яке координує заходи безпеки на рівні всіх країн-членів. Однак у державах, що безпосередньо постраждали від збройних конфліктів, таких як Україна чи Сирія, відновлення авіаційної галузі потребує не лише національних ініціатив, а й широкої міжнародної підтримки [3].

Відновлення авіаційного руху після збройних конфліктів вимагає комплексного підходу, який охоплює відбудову інфраструктури, сертифікацію безпечних маршрутів, адаптацію правового регулювання до нових умов та забезпечення економічної життєздатності авіаперевезень. На практиці це означає необхідність розробки спеціальних правових режимів, які б враховували потреби держави у швидкому відновленні транспортної інфраструктури та відповідали міжнародним стандартам безпеки.

Одним із найважливіших аспектів є відновлення аеропортів та навігаційних систем.

Руйнування злітно-посадкових смуг, диспетчерських центрів та радіонавігаційних станцій унеможливорює безпечне виконання польотів. У зв'язку з цим держави мають розробляти чіткі правові механізми для залучення фінансування та регулювання процедур відновлення. Наприклад, міжнародні фінансові установи, такі як Світовий банк та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), можуть виступати донорами для реалізації проектів з реконструкції авіаційної інфраструктури, що вимагає відповідного нормативного забезпечення на національному рівні [6].

Ще одним ключовим питанням є гарантування безпеки польотів у постконфліктний період. Після завершення активних бойових дій держави мають провести комплексну оцінку стану повітряного простору, виявити потенційні загрози, такі як міни, боєприпаси або інші небезпечні об'єкти, та розробити механізми їх нейтралізації. Наприклад, в Україні після початку повномасштабної агресії Російської Федерації у 2022 році було повністю закрито повітряний простір, а питання його поступового відкриття розглядається з урахуванням міжнародного досвіду та стандартів безпеки [5].

Крім того, важливим аспектом є відповідальність сторін за завдану шкоду авіаційній інфраструктурі та цивільній авіації під час збройних конфліктів. Відповідно до міжнародного права, зокрема норм Женевських конвенцій, сторони конфлікту зобов'язані уникати нападів на об'єкти цивільної інфраструктури, включаючи аеропорти та літаки. Проте на практиці ці положення часто порушуються, що вимагає розробки ефективних механізмів притягнення до відповідальності та компенсації збитків.

Технології, зокрема в галузі автоматизації, безпілотних систем, новітніх навігаційних технологій і цифрових платформ для моніторингу безпеки, мають значний потенціал для підвищення ефективності відновлення авіаційної інфраструктури та контролю за безпекою повітряного руху.

Однією з важливих інновацій є розвиток безпілотних повітряних суден (дронів), які можуть використовуватися для швидкого

моніторингу стану аеропортів, а також для оцінки пошкоджень інфраструктури у зонах конфлікту. Це дозволяє знижувати ризики для людських ресурсів та прискорювати процеси оцінки і відновлення. Такі технології також можуть бути застосовані для безпечного доставки вантажів та пасажирів у випадках, коли традиційна інфраструктура зазнала значних пошкоджень.

Крім того, впровадження новітніх навігаційних систем, таких як автоматизовані та гнучкі системи управління повітряним рухом, дозволяє зменшити залежність від наземної інфраструктури, що робить авіаційну галузь більш стійкою до наслідків збройних конфліктів. Наприклад, використання супутникових систем навігації для управління рухом у небі може значно підвищити точність і безпеку польотів, навіть у регіонах з пошкодженими або відсутніми традиційними навігаційними засобами.

Врахування таких технологічних аспектів у правовому регулюванні відновлення авіаційного руху є необхідним для адаптації міжнародних стандартів до нових реалій. Це створює передумови для більш швидкої і ефективної реакції на збройні конфлікти та мінімізує потенційні ризики для цивільної авіації. У цьому контексті важливим є також розробка правових норм, які б враховували новітні технології та їх використання у сфері безпеки авіаційних перевезень, що дозволить впроваджувати інновації без порушення існуючих стандартів безпеки [7].

Окрім технологічних інновацій, важливим аспектом відновлення авіаційного руху в умовах міжнародних збройних конфліктів є роль міжурядових організацій та приватного сектору. Програми відновлення інфраструктури часто потребують тісної координації між державними установами, міжнародними організаціями та приватними компаніями. Міжнародні організації, такі як ООН, ICAO, а також фінансові інститути (Світовий банк, ЄБРР), можуть відігравати важливу роль у мобілізації ресурсів, координації відновлювальних проектів та встановленні стандартів для забезпечення безпеки та ефективності перевезень [5].

Залучення приватного сектору є необхідним для забезпечення фінансування та тех-

нологічних рішень для реконструкції зруйнованої інфраструктури. Великі авіакомпанії, аеропорти та виробники авіаційного обладнання мають значний досвід і ресурси, які можуть бути використані для швидкого відновлення ключових елементів авіаційної інфраструктури, таких як злітно-посадкові смуги, аеропорти, а також для надання фінансової допомоги та технічної підтримки у відновленні повітряного руху.

Однією з головних проблем, яка виникає при відновленні авіаційної інфраструктури після конфліктів, є відсутність довгострокових стратегій для постконфліктного розвитку. Багато держав, що зазнали руйнувань, не мають достатнього досвіду у відбудові критичної інфраструктури, що потребує розробки спеціальних планів відновлення, які б поєднували технічні, економічні та правові аспекти. Ці стратегії повинні включати не лише відновлення інфраструктури, але й підготовку кадрів, розробку нових стандартів безпеки, а також моніторинг і оцінку ризиків у реальному часі.

На додаток, одним із перспективних напрямків є створення міжнародної системи для попередження зловживань та порушень прав міжнародної авіації під час збройних конфліктів. Це включає правові механізми для оцінки збитків, забезпечення компенсацій, а також гарантії безпеки для цивільних авіаперевезень. Проблеми, пов'язані з безпекою пасажирів і екіпажу, мають бути першочерговими у відновлювальних процесах, тому важливо створити систему моніторингу, яка б дозволяла на ранніх етапах виявляти потенційні загрози для цивільної авіації.

Також важливим є інтегрування національних законодавств із міжнародними стандартами щодо авіаційної безпеки в умовах конфлікту. Це дозволяє краще адаптувати національні правові системи до змін, які відбуваються на міжнародній арені, та забезпечує гармонізацію стандартів безпеки на рівні держав та міжнародних організацій. Важливим є також створення механізмів моніторингу та оцінки безпеки повітряного простору в постконфліктний період для оперативної реакції на загрози та невизначеність, які можуть виникнути через зміни в геополітичній ситуації.

Таким чином, правові механізми відновлення та безпеки авіаційного руху в умовах міжнародних збройних конфліктів мають базуватися на комплексному підході, що включає міжнародне співробітництво, удосконалення національного законодавства та впровадження сучасних технологій контролю за безпекою польотів. Важливим залишається питання інтеграції національних правових норм у загальну систему міжнародного авіаційного права, що сприятиме підвищенню рівня безпеки та ефективності процесів відновлення. У результаті проведеного дослідження встановлено, що існуючі міжнародні правові інструменти є недостатньо деталізованими для ефективного регулювання авіаційної безпеки в умовах військових конфліктів, що вимагає розробки нових механізмів та розширення міжнародного співробітництва у цій сфері [4].

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що забезпечення безпеки та відновлення авіаційного руху в умовах міжнародних збройних конфліктів є складним багаторівневим процесом, що вимагає ефективного правового регулювання на міжнародному та національному рівнях. Збройні конфлікти спричиняють серйозні руйнування авіаційної інфраструктури, порушують систему управління повітряним рухом та створюють загрозу для цивільної авіації, що, у свою чергу, потребує чітких правових механізмів для мінімізації ризиків та подальшого відновлення галузі.

Одним із ключових висновків дослідження є те, що існуючі міжнародні правові норми, зокрема Чиказька конвенція 1944 року та нормативні акти ICAO, встановлюють загальні принципи безпеки повітряного руху, проте не містять достатньо конкретних механізмів для регулювання ситуацій, що виникають під час та після збройних конфліктів. Це створює правові прогалини, які можуть ускладнювати відновлення авіаційного руху в постконфліктний період. У зв'язку з цим необхідне вдосконалення міжнародно-правових інструментів, зокрема розробка спеціальних положень, що регламентують порядок відновлення аеропортів, сертифікацію повітряного простору після конфлікту, компенсаційні механізми та відповідальність сторін за зруйновану інфраструктуру.

На рівні національного законодавства держави, що постраждали від збройних конфліктів, мають створювати адаптовані правові механізми для відновлення авіаційного сектора, включаючи заходи фінансування реконструкції аеропортів, створення спеціальних органів для управління процесом відновлення та впровадження міжнародних стандартів безпеки. Одним із перспективних напрямів є використання міжнародної фінансової та технічної допомоги, а також співпраця з міжнародними організаціями, такими як ICAO, Європейське агентство авіаційної безпеки (EASA) та Світовий банк, що дозволить ефективніше реалізовувати проєкти з відновлення інфраструктури.

Також встановлено, що важливою складовою безпеки авіаційного руху в умовах збройних конфліктів є управління ризиками та оцінка загроз. Це включає аналіз стану повітряного простору, виявлення потенційних небезпек, пов'язаних із залишковими наслідками військових дій, розробку системи оперативного реагування на кризові ситуації. Враховуючи, що відновлення авіаційного руху після військових конфліктів відбувається поступово, доцільним є створення перехідних режимів використання повітряного простору, які дозволяють поетапно відкривати авіаційні маршрути з урахуванням рівня безпеки.

Перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері полягають у розробці нових міжнародних правових норм, що регулюють порядок відновлення авіаційного руху після збройних конфліктів, створенні уніфікованих стандартів сертифікації аеропортів та повітряного простору, а також у дослідженні механізмів міжнародної співпраці у цій сфері. Особливої уваги потребує питання розробки дієвих компенсаційних механізмів для держав, що зазнали втрат унаслідок руйнування авіаційної інфраструктури, а також визначення відповідальності сторін за порушення норм міжнародного авіаційного права під час військових конфліктів.

Таким чином, правові механізми забезпечення безпеки та відновлення авіаційного руху мають удосконалюватися з урахуванням сучасних викликів, а їхня ефективність залежить від тісної взаємодії держав, міжнародних

організацій та авіаційного бізнесу. Розвиток міжнародного права у цій сфері є необхідною умовою для створення надійної системи авіаційної безпеки, що дозволить оперативно реагувати на наслідки збройних конфліктів та сприятиме швидкому відновленню глобальної авіаційної інфраструктури.

Проведене дослідження засвідчило, що ефективне відновлення авіаційної інфраструктури неможливе без тісної координації між державами, міжнародними організаціями та приватним сектором. У сучасних умовах глобалізації повітряний простір не є ізольованою системою окремих держав, а функціонує на основі загальноновизнаних міжнародних стандартів безпеки та співпраці. Відповідно, відбудова зруйнованої авіаційної інфраструктури повинна здійснюватися з урахуванням загальноприйнятих міжнародних норм та рекомендацій ICAO, Європейського агентства авіаційної безпеки (EASA) та інших ключових регуляторних органів.

Особливу роль у цьому процесі відіграє використання технологічних інновацій, зокрема автоматизованих систем управління повітряним рухом, безпілотних літальних апаратів для оцінки стану аеропортів і контролю безпеки, а також сучасних супутникових навігаційних систем, які дозволяють забезпечити ефективність та точність керування польотами навіть у зонах зруйнованої інфраструктури. Це доводить необхідність адаптації чинного міжнародного права до реалій, у яких технологічний прогрес суттєво впливає на авіаційну безпеку.

Крім того, одним із ключових факторів успішного відновлення авіаційного руху є залучення приватного сектору, який може забезпечити фінансову та технічну підтримку реконструкції аеропортів, розбудови систем управління повітряним рухом та впровадження інновацій. У зв'язку з цим важливим завданням є створення сприятливого правового середовища для державно-приватного партнерства у сфері авіаційної безпеки та розвитку інфраструктури.

Окрему увагу слід приділити питанням довгострокового моніторингу безпеки повітряного простору у постконфліктний період. Це передбачає розробку спеціальних міжнародних механізмів для оцінки загроз, забезпечення контролю за відновленням аеронавігаційної інфраструктури та створення ефективної системи компенсаційних виплат для країн, авіаційна інфраструктура яких зазнала руйнувань унаслідок збройних конфліктів.

Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність удосконалення міжнародно-правових механізмів регулювання відновлення авіаційного руху після збройних конфліктів із врахуванням сучасних технологічних та організаційних можливостей. Подальші наукові дослідження у цьому напрямі мають зосередитися на розробці нових правових інструментів, що сприятимуть підвищенню стійкості авіаційної системи до наслідків збройних конфліктів, а також на вивченні ефективності існуючих механізмів міжнародного співробітництва у сфері відновлення авіаційного руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Чиказька конвенція (Конвенція про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року). Офіційний сайт ICAO. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.icao.int>
2. Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO). Документ 10084: Управління ризиками для безпеки цивільної авіації в зонах конфліктів. Монреаль: ICAO, 2018. 52 с.
3. Європейське агентство з авіаційної безпеки (EASA). Звіт про безпеку повітряного простору в умовах збройних конфліктів. Кельн: EASA, 2020. 34 с.
4. Гнатенко О.М. Правові механізми захисту цивільної авіації в умовах збройних конфліктів. Юридична наука. 2022. № 4. С. 45–59.
5. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та Додаткові протоколи до них 1977 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ihl-databases.icrc.org/>
6. Світовий банк. Фінансування відбудови транспортної інфраструктури після збройних конфліктів: аналітичний огляд. Вашингтон: The World Bank, 2021. 72 с.
7. Іващенко В.О. Використання дронів у сфері авіаційної безпеки та їх правове регулювання. Вісник авіаційного права. 2023. № 2. С. 88–102.